

Svetur

Metų žodžio rinkimai užsienyje ir Lietuvoje

Metų žodžio rinkimų ištakos siekia 1971 metus, kai vokiškai kalbančiose šalyse atsirado tradicija rinkti metų žodį – kalbos vienetą, taikliausiai atspindintį ir apibūdinantį tuo metu visuomenėje vyraujančias nuotaikas. Pamažu ši tradicija išplito ir į anglakalbes šalis, ir jose jau ne vieną dešimtmetį puoselėjami metų žodžio rinkimai. Kam jie reikalingi? Žodynų rašytojai gauna progą papopuliarinti savo darbą, sudominti visuomenę kalbos dalykais, naujais joje atsirandančiais reiškiniais.

Metų žodžio rinkimų užsienyje apžvalgai kaip atskaitos taškas pasirinkti 2008 metai, siekiant palyginti, kokie žodžių rinkimai tuo metu vyko Lietuvoje.

Vokiečių kalbotyros ekspertai 2008 metų žodžiu paskelbė *Finanzkrise* (liet. *finansinė krizė*), kuris taikliai atspindi to meto Vokietijos visuomenės nuotaikas. Kad 2008 m. pasaulį buvo apėmęs finansinis nuosmukis, įrodo ir Amerikos dialektų draugijos (angl. *American Dialect Society*, toliau – ADD) metų žodžiu paskelbtas *bailout* (liet. *finansinė pagalba*). 2008 m. visų mintys sukosi apie finansus, o 2009 m. dėmesio centre atsидūrė socialinių tinklų realijos. Žodyno „New Oxford American Dictionary“ rengėjai metų žodžiu paskelbė veiksmą *unfriend* (liet. *išdrauginti*, t. y. pašalinti iš draugų sąrašo socialiniuose tinkluose), o ADD metų žodžiu išrinko *tweet*, kuris anglakalbėje bendruomenėje vartojamas ir kaip daiktavardis („trumpa žinutė internetiniame socialiniame tinkle *Twitter*“), ir kaip veiksmas („rašyti žinutes į socialinį tinklą *Twitter*“).

2010 metų žodį ADD išrinko iš kompiuterijos srities, artimosi elektroninei komunikacijai, – *app* (liet. nenorminė svetimybė *apsas*; oficialiojoje vartosenoje pirmenybė teikiama lietuviškam žodžiui *programėlė*), reiškiantį „nedidelė, paprastai vieną uždavinį atliekanti kompiuterio programa, kurią galima parsisiųsti internetu“. „Oksfordo anglų kalbos žodynas“ (angl. *Oxford English Dictionary*, toliau – OŽ) 2010 m. išryškino politikos aktualijas. Metų žodžiu buvo paskelbtas sudurtinis veiksmas *refudiate*, kurį sugalvojo buvusi kandidatė į JAV viceprezidentus Sara Peilin (Sarah Palin), sudūrusi veiksmas *refute* (liet. *neigti*, *nepripažinti*) ir *repudiate* (liet. *atmesti*). 2011 m. *Dictionary.com* redaktoriai, leksikografai pasekė ADD pavyzdžiu ir patys pasiūlė 2011 metų žodį: juo tapo *tergiversate* (liet. *dviprasmiškai kalbėti*, *išsisukinėti*). Šis veiksmas rugpjūčio mėnesį buvo pavartotas „The Times of London“ kaip apibūdinantis nuolat kintančias nuotaikas akcijų rinkose. Jis plačiai nepaplito, bet tai nesukliudė *Dictionary.com* nariams jį nominuoti metų žodžiu, priešingai, nei OŽ nariams, kurie, rinkdami metų žodį, dairosi tik į tuos žodžius, kurių vartojimo dažnis per metus

gerokai išaugo. Pavyzdžiui, 2012 metų žodžiu OŽ išrinko naujažodį *omnishambles*, reiškiantį situaciją, kuri visais aspektais atrodo chaotiška. Šį sudurtinį naujažodį (lot. *omni* „visas“ + angl. *shambles* „netvarka, jovalas“), kuris vėliau išplito ir į kitus kontekstus, 2009 m. sugalvojo BBC politinės satyros „The Thick of It“ kūrėjai. Tais pačiais metais leidykla „Oxford University Press“ išrinko dažniausiai britų vaikų vartojamą metų žodį – *hashtag* (liet. *žymė* ar *žyma* „socialiniuose tinkluose ir tviteryje sutartiniu ženklu, dažniausiai grotelėmis (#), žymimas žodis ar žodžių junginys kaip kokios nors temos nuoroda“). Šio žodžio populiarumas buvo nustatytas, Oksfordo universiteto specialistams išanalizavus daugiau kaip 120 000 istorijų, kurias pasakojo penkerių–trylikos metų vaikai. Ta pati leidykla 2013 m. metų žodžiu išrinko *selfie* (liet. *asmenukė* „autoportretinė nuotrauka, daroma išmaniuoju telefonu ir dedama į socialinius tinklus“), kurio vartojimas 2012 m. išaugo net 17 000 procentų.

2014 m. OŽ sudarytojai, atlikę vaikų kalbos tyrimą, metų žodžiu paskelbė animacinio filmuko „Bjaurusis aš“ personažą *minion* (į lietuvių kalbą verčiama *pakalikas*, juok. *pimpačkiukas*), nes šio žodžio populiarumas nuo 2013 m. išaugo 250 procentų. 2015 m. vokiškai ir angliškai kalbančiose šalyse išrinkti metų žodžiai iš skirtingų vartosenos sričių: politikos, elektroninės komunikacijos. Vokiečių kalbos specialistų nuomone, svarbiausias 2015 metų žodis, vyravęs kone visuose debatuose, – *Flüchtlinge* (liet. *pabėgėliai*). Tais pačiais metais OŽ sudarytojai pirmą kartą metų žodžiu paskelbė ne kalbos vienetą, o daugiausia 2015 m. vartotą vaizdelį, tiksliau, *emodži*, t. y. elektroninėje komunikacijoje jausmams reikšti vartojamą mažą skaitmeninį paveikslėlį – veiduką su džiaugsmo ašaromis (angl. *Face with Tears of Joy*). Beje, šis jausmaženklis plačiai vartojamas visame pasaulyje skirtingo amžiaus žmonių. Nors šį šypsniuką išpopuliarino paaugliai, bet savo „Twitter“ paskyroje jį vartoja net tokia įtakinga politikos veikėja kaip Hilari Klinton (Hillary Clinton).

2016 m. dėmesio centre atsидūrė politikos realijos. Žodyno „Collins Dictionary“ sudarytojai, atsižvelgę į išaugusį vartojimo dažnį, metų žodžiu paskelbė *Brexit* (*British* „britų; Didžiosios Britanijos“ + *exit* „išėjimas; išeiti“), t. y. „britų (Jungtinės Karalystės) pasitraukimas iš Europos Sąjungos“. Šis naujažodis greitai prigijo, analogiškai buvo prikurta ir kitų panašių: *Grexit* „galimas Graikijos pasitraukimas iš euro zonos“ ir *Nexit* „galimas Nyderlandų pasitraukimas iš Europos Sąjungos“¹. Tais pačiais metais OŽ metų žodžiu išrinktas *post-truth* (liet. *posttiesa*) išryškino dar kitokį politinės tikrovės aspektą – aplinkybes, kai objektyvūs faktai mažiau pajėgūs paveikti visuomenės nuomonę nei jausmingi vieši pareiškimai. Nors žodis *post-truth* pavartotas dar 1992 m., tačiau jo vartojimas 2016 m., palyginti su praėjusiais, išaugo 2000 procentų. Žodyno „Merriam-Webster“ sudarytojai, taip pat atsižvelgę į išaugusią konkretaus žodžio paiešką internete, 2016 metų žodžiu paskelbė *surreal* (liet. *neįtikėtinas; fantastiškas*).

¹ Beje, Lietuvos aktualijoms aprašyti, nusižiūrėjęs į *Brexit*, buvo sukurtas naujadaras *Zexit* – raginimas Vyriausiosios rinkimų komisijos vadovui Zenonui Vaigauskui pasitraukti iš užimamų pareigų dėl ilgą laiką neatnaujintų duomenų apie Seimo rinkimų rezultatus.

Bene daugiausia dėmesio metų žodžio rinkimams skiria OŽ rengėjai: jie ne tik nuosekliai organizuoja populiariausio kalbos vieneto rinkimus, bet ir siekia kuo daugiau informacijos pateikti visuomenei. OŽ rengėjų sukurtame tinklaraštyje aiškinama, kad metų žodžiu išrenkamas visuomenėje populiarumą įgavęs ir ilgalaikę kultūrinę reikšmę, svarbą turintis kalbos vienetas. Dabartinės anglų kalbos žodžius iš laikraščių, knygų, tinklaraščių ir sakinės anglų kalbos nuorašų kiekvieną mėnesį renka ir fiksuoja kalbos mokslinių tyrimų programa. Sukaupiti duomenys saugomi tekстыne „The Oxford English Corpus“, juos vėliau peržiūri ir įvertina leksikografs. Beje, žodynų redaktoriai taip pat pasižymi pastarųjų metų įsidėmėtus žodžius, nemažai pasiūlymų iš visuomenės OŽ rengėjai sulaukia socialiniuose tinkluose ir OŽ tinklaraštyje. Metų žodžio rinkimuose lemiamą sprendimą, remdamasi sukaupia informacija, priima OŽ sudarytojų grupė. Žodyno tinklaraštyje pabrėžiama, kad vienas iš svarbiausių OŽ tikslų – atspindėti visuomenėje vykstančius pokyčius, todėl ilgai netrukus į metų žodžio rinkimų sąrašą patekę naujažodžiai yra įtraukiami į interneto svetainę *en.oxforddictionaries.com*. OŽ redakcija, įsikūrusi Didžiojoje Britanijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, kone kasmet (išskyrus 2011, 2013, 2014 ir 2015) metų žodžiu išrenka skirtingus kalbos vienetų, o tai tik įrodo, kad visuomenėje vykstantys pokyčiai atliepiami tokiais žodžiais, kurie geriausiai atspindi jos pasaulėjautą, mentalitetą ir vertybes.

Apibendrinant užsienio šalyse vykstančių metų žodžio rinkimų apžvalgą, galima teigti, kad metų žodis renkamas dviem pagrindiniais būdais: 1) žodynų rengėjai atsižvelgia į išaugusią konkretaus žodžio vartoseną visuomenėje arba 2) patys išrenka, jų nuomone, svarbiausią, geriausiai visuomenės pokyčius atspindintį metų žodį.

Panašūs rinkimai nuo 2003 m. vyksta ir kaimynystėje – Latvijoje²: ten renkamas ne tik metų žodis (latv. *gada vārds*), bet ir *nežodis* (latv. *gada nevārds*) – nelogiškas, netaisyklingas, nereikalingas ir pan. kalbos vienetas, taip pat sparnuotasis posakis (latv. *spārnotais teiciens*). Šiuos rinkimus organizuoja Latvių kalbos plėtros komisija kartu su Latvijos rašytojų sąjunga ir Latvijos mokslų akademijos Terminologijos komisija. Komisija, sudaryta iš redaktorių, kalbininkų ir kitų specialistų, išrenka metų titulo vertą kalbos vienetą. Metų žodžiu renkamas tiksliausiai pagal latvių kalbos taisykles naujai sukurtas arba populiarumą įgijęs žodis.

Lietuvoje nėra nusistovėjusios tradicijos rinkti metų žodį, nors pavienių atvejų būta. Dar 2008 m. Valstybinė lietuvių kalbos komisija surengė gražiausio lietuviško žodžio ir piktžodžio rinkimus. VLKK svetainės lankytojai išrinko gražiausią lietuvišką žodį – *aciū* ir piktžodį, t. y. labiausiai erzinantį pertarą – *ta prasme*. 2009 m. VLKK surengė jau kiek kitokio pobūdžio rinkimus – smagiausio lietuvių kalbos ištiktuko. Nacionalinio diktanto konkurso baigiamojo etapo dalyviai smagiausiu lietuvių kalbos ištiktuku išrinko *keberioškšt*, o VLKK svetainės lankytojai, pasiūlę daugiau kaip 100 ištiktukų, smagiau-

² Žr. Regina Kvašytė. Metų žodis, nežodis, sparnuotasis posakis – iš latvių patirties, *Gimtoji kalba*, 2015, nr. 4, p. 17–22.

siu pripažino *pyst*³. 2010 m. VLKK tęsė pradėtą tradiciją ir surengė tautinio 20-mečio veiksmažodžio rinkimus. Svetainės lankytojai tautiniu 20-mečio veiksmažodžiu išrinko tarptautinį veiksmažodį *emigruoti* ir veiksmažodinių daiktavardį *tikėjimas*. Šių rinkimų dalyvių nuomone, geriausiai lietuvių tautos būvį ir veiklą per 20 nepriklausomybės metų atspindi tarptautinis veiksmažodis *emigruoti*. Deja, 2008 m. VLKK pradėta tradicija po 2010 m. tautinio 20-mečio veiksmažodžio rinkimų nutrūko.

Panašios iniciatyvos 2009 m. buvo ėmęsis Virginijus Gasiliūnas – literatūrologas, redaktorius, tekstologas, savo tinklaraštyje pateikiantis metų žodžio, metų posakio, metų naujadaro ir kitokius sąrašus, kuriuos siūloma pildyti ir tinklaraščio lankytojams⁴. Pavyzdžiui, 2009 m. į metų žodžio titulą pretendavo *nežinia*, *vamzdis* (užuomina į Vlado Urbanavičiaus skulptūrą „Krantinės arka“) ir *homofobija* (neva šis žodis dažniausiai minėtas užsienio žiniasklaidos, rašančios apie Lietuvos Respublikos įstatymų leidybą), metų posakiu išrinkta frazė *susiveržti diržus*, metų naujadaras – *kubilizmas*, o metų žargonizmas – *vamzdiec*. 2010 m. į metų žodžio titulą pretendavo *SOLOMON*⁵ (pabrėžiamos grafičių aktualijos) ir *škvalas*, metų naujadaru siūlyti žodžiai *batauti* ir *viešmenis*, t. y. menas viešosiose erdvėse: grafičiai, skulptūros ir pan., metų svetimžodžiu išrinktas žodis *kroksai*, į sąrašą įtraukiant tiek adaptuotą, tiek neadaptuotą formą (*crocs*), o į metų posakio titulą pretendavo Andriaus Kubiliaus frazė *naktimis reikia miegoti, o ne radijo klausytis* bei Sigito Parulskio posakis *lietuvių tauta yra komentatorių tauta*. Akivaizdu, kad į Virginijaus Gasiliūno sudaromus metų žodžio, metų posakio, metų naujadaro sąrašus patenka Lietuvos aktualijas atliepiantys, per metus daugiausia vartoti ir labiausiai paplitę įvairūs kalbos vienetai. Tiesa, peržvelgus šiuos sąrašus matyti, kad jie nėra baigtai – taip ir lieka neaišku, koks kalbos vienetas buvo paskelbtas metų žodžiu.

Metų žodžio rinkimo tradicija buvo prisiminta 2012 m., kai internetinės žiniasklaidos *lrytas.lt* puslapyje buvo publikuotas interviu su Rita Miliūnaite – Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno sudarytoja. Žurnalistei pasiteiravus, kas galėtų pretenduoti į 2012 metų žodžio titulą, tyrėja nurodė, kad jeigu būtų renkamas metų žodis, neabejotinai favoritu jį laikytų veiksmažodį *trolinti* („provokuoti, erzinti, maustyti“), kuris tais metais politiniame kontekste į viešąją vartoseną buvo paleistas Vyriausiosios rinkimų komisijos nario Liutauro Ulevičiaus ir sukėlė visuomenėje didelį atgarsį.

Naujiems dalykams, reiškiniams pavadinti tinkamų žodžių siūlymu akcijų yra vykę ir gerokai anksčiau, pavyzdžiui, beveik prieš porą dešimtmečių gyvavusiame „Gimtiosios kalbos“ skyrelyje „Ieškokime žodžių“. Jei kas atnaujintų metų žodžio iniciatyvą, jo rinkimai ir Lietuvoje galbūt sulauktų nė kiek ne menkesnio visuomenės susidomėjimo nei ilgametės tradicijas turintis, nuo 2006 m. rengiamas Nacionalinis diktantas.

Agnė Aleksaitė

³ LKŽ pateikiamos tokios žemaičių tarnei būdingo ištiktuko *pyst* reikšmės: „1. *pykšt* (smūgiui žymėti)“; 2. „netikėtam veiksmui nusakyti“.

⁴ Ir ši iniciatyva truko vos dvejus metus (2009–2010 m.).

⁵ Vieno pagarsėjusio Vilniaus grafičių meistro, kuris viešojoje erdvėje palieka *tagą* – grafičių piešėjo ženklą, parašą – *Solomon*, slapyvardis.